

MARKAZIY OSIYODAGI EKOLOGIK VAZIYAT OQIBATLARI VA EKOLOGIK JINOYATLARNI TERGOV QILISHDAGI YUZAGA KELAYOTGAN MUAMMOLAR

Ismatullayev Otabek Taxirovich
Farg'ona Viloyati IIB HS va
TXMB boshlig'i, podpolkovnik

Annotatsiya: ushbu maqolada markaziy osiyodagi ekologik vaziyat oqibatlari va ekologik jinoyatlarni tergov qilishdagi yuzaga kelayotgan muammolar va ularning yechimlari to'g'risida batafsil ma'lumotlar keltirib o'tilgan

Kalit so'zlar: ekologiya, jinoyatchilik, shikast yetkazish, muhofaza, yer osti va ustki boyliklari

Kirish

Dunyo miqyosida chuchuk suv, haydaladigan yerlarning yetishmasligi, cho'llarning kengayishi, o'rmon maydonlarining qisqarishi davlatlar o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir o'tkazmoqda. 2022 yil davomida mamlakatimizda ekologiya sohasidagi jinoyatlar 2021 yilga nisbatan 1,56 barobar o'sdi. Ekologik sohada eng ko'p uchraydigan jinoyatchilik turlariga: yer, yer osti boyliklaridan foydalanish shartlarini yoki ularni muhofaza qilish talablarini buzish, ekinzor, o'rmon yoki boshqa dovdaraxtlarga shikast yetkazish yoki ularni nobud qilish, hayvonot yoki o'simlik dunyosidan foydalanish tartibini buzish, atrof tabiiy muhitni ifloslantirish kabilar uchraydi. Ko'rinib turibdiki, ekologik jinoyatlarni aniqlash va tergov qilish bo'yicha ishlar samaradorligini oshirish, ichki ishlar organlari xodimlarining ekologik jinoyatlarni tergov qilish bo'yicha faoliyatini ilmiy, uslubiy, tashkiliy va boshqaruv jihatdan yetarli darajada ta'minlash dolzarb hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Tabiiy resurslarni muhofaza qilishni takomillashtirish masalalari hamda xalqaro tajribadan foydalanish masalalari jinoyat huquqi, kriminalistika sohalari olimlarining ishlarida yoritilgan bo'lib, D.U.Aripov, U.T.Ayubov, Y.O.Jo'rayev, R.X.Kenjaye, M.R.Mirzaabdullayeva, O.X.Narzullayev, M.M.Nurmatov, N.Sh.Rajabov, J.I.Safarov, N.K.Skripnikov, M.B.Usmonov, O.D.Utegenov, Sh.X.Fayziyev, J.T.Xolmo'minov kabi mamlakatimiz olimlarning ilmiy asarlarida aholi punktlarida tabiiy resurslardan foydalanish va ularni muhofaza qilishning ayrim huquqiy jihatlari o'rganilgan [6]. Jinoyat huquqi sohasidagi kriminologlar Y.I.Lyapunov, E.N.Jevlakov, O.L.Dubovik, Y.A.Timoshenko kabi olimlarni ishlarida ekologik jinoyatlarni tergov qilish masalalarini tadqiq etgan[3].

Ushbu tadqiqotda umumiy ilmiy va maxsus usullardan: taqqoslash, tarixiy, statistik usullardan keng foydalanildi. Ekologiya huquqi, kriminologiya, kriminalistika oid adabiyotlar o'rganildi.

Natijalar

Ma'lumki, zamonaviy texnikalar har doim qimmatli, inson faoliyatining murakkab muammolarini ijobiy hal qilish vositasi bo'lib kelgan. U o'ziga xos afzallikka ega ya'ni ekologik jinoyatlarga qarshi faol kurash olib borishga ko'maklashish va uning kriminalistik xususiyatlarini o'rganish, ularni tergov qilish bo'yicha dalillarni to'plash va shu orqali jinoyatlarni aniqlash, tergov qilish va oldini olish bo'yicha faoliyatni takomillashtiradi. Shu nuqtai nazardan kriminalistika fani xorijiy davlatlarda ekologik jinoyatlarni aniqlash va tergov qilish bo'yicha atrof-muhitni muhofaza qiluvchi organlar ma'lumotlari, ilmiy texnika mahsulotlari, g'oyalar, xulosalar va takliflaridan foydalanadi.

Xorijiy tergovchilar, ekspertlar, sudyalarning ilmiy yutuqlarni amaliyotga tatbiq etish va ekologik jinoyatlarni tergov qilish metodologiyasini takomillashtirishda ijobiy amaliy natijalardan foydalanishni yaxshi tomonlari mavjud.

Quyidagi holatlar ekologik jinoyatlarni tergov qilish usullari bo'yicha mamlakatlararo o'zaro tajriba almashish uchun sharoit yaratadi: 1) davlatlarning atrof-muhitni noqonuniy antropogen ta'sirlardan himoya qilishda umumiy manfaatlarining mavjudligi;

2) sodir etilgan ekologik jinoyatlar soni va ular yetkazadigan zararning ahamiyati. Hozirga qadar inson faoliyati natijasida barcha yovvoyi sutemizuvchilarning 83% va o'simliklarning yarmi allaqachon Yer yuzidan yo'q bo'lib ketgan. Bu oziq-ovqat va sog'liq tizimlariga tahdid soladi.

3) ekologik jinoyatlarning transchegaraviy xususiyati. Ekologik jinoyatlarning transchegaraviy xususiyati ham turli jihatlarida namoyon bo'ladi: tuproq, atmosfera, suv(daryo)ning ifloslanishi, tabiiy obyektlarning vayron bo'lishi va shikastlanishi davlat chegaralari bilan cheklanmaydi[1]. Ekologik jinoyatlarni sodir etishga ixtisoslashgan uyushgan jinoiy guruhlar odatda bir vaqtning o'zida bir nechta davlatlar hududiga o'z ta'sirini yoyishadi;

4) mamlakatlarda ekologik jinoyatlarga qarshi kurashishda huquqiy sohaning rivojlanishiga e'tiborning kuchayishi. Bugungi kunga kelib, xalqaro ekologik huquqni rivojlanishi jarayonida atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha mahalliy va xorijiy tajribalar ancha boyitildi. Tabiiy resurslarni muhofaza qilish bo'yicha xalqaro huquqiy bazaning ancha yuqori darajada rivojlanishi, uning fan va amaliyot tomonidan sinovdan o'tgan qat'i mezonlar asosida yaratilayotganligini ko'rish mumkin[5].

5) xalqaro tashkilotlarning aloqalari. Ekologik jinoyatlarni aniqlash va tergov qilishda huquqni muhofaza qilish organlar dasturi va hamkorligi. Masalan, UNEP (BMTning atrof-muhit dasturi) va h.k.

Yuqorida ekologik jinoyatlarni tergov qilish muammolarini hal qilishda xalqaro tajribalardan foydalanish imkoniyatining ayrim jihatlari keltirib o'tildi. Uning ayrim tomonlari ham borki, ekologik jinoyatlarni tergov qilish bo'yicha xalqaro tajribaning salohiyati mahalliy kriminalistik ishlanmalarida, ushbu jarayonlarni murakkablashtiradigan sharoitlar mavjudligi yetarli darajada hisobga olinmaydi. Shuningdek, huquq tizimlaridagi tafovutlar, atrof-muhitni saqlashga tajovuz qiluvchi ayrim xatti-harakatlarni jinoiy javobgarlikka tortishda yagona yondashuvning yo'qligi kabi holatlarni ham keltirib o'tish joiz.

MDH davlatlarining ekologik jinoyatlarni tergov qilish tajribasi asosan bir birinikiga o'xshashdir. Ekologiya sohasidagi mamlakatlar jinoyat qonunchiligining umumiy qoidalari, ekologik jinoyatlarni tergov qilish, jinoyatlarning ayrim turlarini tergov qilish usullarini shakllantirishda yagona sud-tibbiy an'analar, transmilliy jinoyatlarning bir qismi sifatida ekologik jinoyatlardan xabardorlik va boshqalarda namayon bo'ladi. Ba'zi jihatlari masalan atrof-muhit uchun javobgarlik to'g'risidagi ayrim qonunchilik normalarini shakllantirish nuqtai nazaridan MDH davlatlarida farqli tomonlar mavjud.

Ekologik jinoyatlarga qarshi kurashishda boshqa xorijiy mamlakatlarni ilm-fan yutuqlaridan foydalanish tajribasini ham o'rganish foydadan holi emas. Masalan, ekologik jinoyatlarni ochishda dronlardan foydalanish ko'lami AQShda ancha yuqori. Yopishqoq to'r va uxlatuvchi tabletkalari bilan otiladigan mexanizmlar bilan jihozlangan dronlar avlodi yaratilgan bo'lib, brakonerlarni ushlashda muvaffaqiyatli foydalaniladi[4].

Britaniya politsiyasida esa ovoz bilan video yozish imkonini beruvchi multikopterlardan foydalanadi. Ularning videokuzatuv tizimi va termal tasvir kamerasi bilan jihozlangan dronlardan foydalanishi yomon ko'rish sharoitida (masalan, qalin tumanda) jinoyatchini qidirishda o'z samaradorligini ko'rsatdi. Shuningdek, ular jinoyatchilarni ta'qib qilish uchun operatsiyalarda dronlardan foydalanishni rejalashtirmoqda[4].

Dubayda politsiya dronlari ekologik tartibni nazorat qilib, ruxsatsiz chiqindi tashlash holatlarini nazorat qiladi. Xitoyda jangovar robotlar kimyogar va razvedkachi bo'lib xizmat qiladi. Robot zaharli moddalarni aniqlaydi, ularning mavjudligi to'g'risida darhol maxsus kuchlarning harbiy xizmatchilariga ma'lumot uzatadi. O'ta xavfli zaharli moddalar bilan jiddiy ifloslanish bilan bog'liq ekologik jinoyatlar uchun, voqea joyiga tergov guruhining xavfsiz yetib borishi mumkinligi masalasini hal qilish zarur bo'lganda, bunday texnikalardan foydalaniladi.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishi nafaqat ijtimoiy jihatdan tasdiqlangan maqsadlarga erishish uchun, balki noqonuniy maqsadlarda ham qo'llanilishini hisobga olsak, jumladan jinoyatchilar o'z faoliyatida xavfsizligini ta'minlash uchun dronlardan foydalanishi ham mumkin. Bunday tahdidning oldini

olish uchun Tokyoda allaqachon mavjud bo'lgan texnik yechimdan foydalanadi: yirik kvadrokopterlar ruxsat etilmagan dronlarni to'r bilan tutib olish uchun ishlatiladi. Texnologiyadan foydalanishning ushbu variantlari, ayniqsa, O'zbekistonda odamlarning ekologik jinoyatlarni (noqonuniy daraxt kesish, atrof-muhitni ifloslantirishi, biologik resurslarni noqonuniy yig'ish) fazoviy kuzatish va sodir bo'lgan joydan qochishga urinishlarida samarali foydalanish mumkin. O'zbekiston muntazam ravishda MDH davlatlari huquqni muhofaza qilish organlarining tajriba almashishi uchun tashkil etilgan platformalarda ham, mamlakatlararo ekologik jinoyatlarning oldini olish, aniqlash va tergov qilish bo'yicha axborot almashishda ishtirok etadi.

MDHga a'zo davlatlar hududida uyushgan jinoyatchilik va jinoyatlarning boshqa xavfli turlariga qarshi kurashishni muvofiqlashtirish byurosining faoliyati xalqaro hamkorlikda katta ahamiyatga ega. Mazkur o'zaro hamkorlik doirasida ekologik jinoyatlarning oldini olish va ularga chek qo'yish bo'yicha qo'shma davlatlararo profilaktik, tezkor-qidiruv tadbirlari amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, suv resurslarini ifloslantirish, tabiiy resurslarni noqonuniy qazib olish, noqonuniy ov qilish va o'rmon plantatsiyalarini noqonuniy kesish bilan bog'liq ekologik jinoyatlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shuni ham hisobga olish kerakki, keying vaqtlarda O'zbekistonga qo'shni davlatlar bilan tabiatni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish sohasida aloqalarni rivojlantirmoqda. Ekologik xavfsizlikni ta'minlash sohasida va ko'p tomonlama konvensiyalar doirasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirmoqda.

Ekologik jinoyatlarni tergov qilish usullarini shakllantirish bo'yicha xalqaro tajribani o'rganish va ulardan foydalanish jarayonini mahalliyashtirish orqali osonlashtirish mumkin, deb hisoblaymiz. Ekologik jinoyatlarni tergov qilish va tabiiy resurslarni muhofaza qilishning boshqa masalalari bo'yicha ilg'or xorij tajribalarni o'rganish zarur.

Shuni hisobga olish kerakki, iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda o'ziga xos ijtimoiy institutlar tizimi mavjud. Muayyan ijtimoiy institutni tashkil etish, tizimlashtirish, har tomonlama ta'minlash muammoni tez, yuqori professional darajada aniqlash, uni hal qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish va ularni davlat organlariga, jamoat va siyosiy tashkilotlarga, muayyan faoliyat sohasidagi amaliyotchilarga taklif qilish imkonini beradi.

Xorij davlatlarida atrof muhit va uni asrash bo'yicha ma'lum darajada ishlar qilingan[7]. Masalan, Germaniyada maxsus "ekologik detektivlar" mavjud bo'lib, ular patrol paytida ekologik jinoyatlarni aniqlashdan tortib, atrof-muhitni maishiy chiqindilar bilan ifloslanishiga yo'l qo'ymaslik to'g'risida fuqarolar bilan profilaktika tadbirlarini o'tkazishgacha bo'lgan katta hajmdagi ishlarni bajaradilar. Umuman, Germaniya ekologik jinoyatlarni tergov qilishda katta tajribaga ega bo'lib, 1980-

yillarda bu mamlakatda ichki ishlar va prokuratura organlarida maxsus boshqarmalar tashkil etilgan, ularning xodimlari ekologik jinoyatlarga qarshi kurashish, ularni tergov qilish va oldini olishda katta tajriba, bilim to'plagan. Nemis tergovchilari kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda tez va professional tarzda jinoyatning muayyan turini tergov qilish algoritmini tuzadilar, turli tergov holatlarini taqlid qiladilar, ularning sa'y-harakatlari va qidiruv ijodiy faoliyatini aniq belgilangan vazifalarni hal qilishga yo'naltiradilar[2].

Isroilda atrof-muhitni muhofaza qilish vazirligi tarkibidagi "Yashil politsiya" ekologik huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarni tergov qilish, jarima solish va hibsga olish vakolatiga ega.

Shuningdek, Hindiston va Avstraliyada atrof-muhit sudi, AQSh Vermont atrof-muhit sudi mavjud.

Yuqorida ekologik jinoyatlar va ularni oldini olishda ma'lum darajada ishlar amalga oshirilmogda. Biroq, ba'zi bir davlatlar xalqaro hamjamiyat tomonidan tavsiya etilgan muayyan ekologik majburiyatlarni qabul qilishdan bosh tortadilar. Misol uchun, atmosferaga karbonat angidrid chiqindilarini kamaytirish global muammosi qanchalik muhim, ammo ayrim rivojlangan davlatlar Kioto protokoli deb ataladigan hujjatlarni va bu sohadagi boshqa hujjatlarni imzolashdan bosh tortadi yoki talablarni bajarmaydi, o'zining iqtisodiy salohiyatini kamaytirishni istamasligi bilan izohlaydi. Bu holatda hech qanday majburlash mexanizmlari mavjud emas. Ekologik huquqiy munosabatlarning ko'plab subyektlari bilan bunday holatlar juda ko'p.

Xulosa

O'zbekistonda ekologik jinoyatlarni tergov qilish metodologiyasini ishlab chiqish jarayonida tabiiy resurslarni muhofaza qilish bo'yicha xalqaro ijobiy tajribani o'rganish va joriy etish bo'yicha barcha masalalarni tahlil qilish ba'zi xulosalar va umumlashmalarga kelishga imkon beradi.

Ekologik jinoyatlarni tergov qilish usullarini ishlab chiqish jarayonida xalqaro tajribani o'rganish va joriy etish jarayonini mahalliyashtirish zarur. Ekologik jinoyatlarni va tabiiy resurslarni muhofaza qilishning boshqa masalalarini tergov qilish bo'yicha ilg'or tajribalarni (shu jumladan xalqaro) o'rganish va joriy etish bo'yicha idoralararo Ekologik sud ekspertizasi markazini tashkil etish, shuningdek, ichki ishlar organlari tizimida ekologiya politsiyasini tashkil etish taklif etilmoqda.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Makhmudov, B. (2023, February). REGIONAL APPROACH IN STUDYING THE CRIMINOGENE SITUATION OF KOKAN CITY. In E Conference Zone (pp. 1-3).
2. Schwindt H. Kriminologie eine praxisorientierte Einfuehrung mit Beispielen. Heidelberg: Kriminalistik Verl., 1997. 745 s. (Grundlagen der Kriminalistik; bd. 28).

3. Васильева М.А. Концептуальные основы методики расследования экологических преступлений. 12.00.12 - дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2021. 519 с.
4. Жданов Ю. Н., Овчинский В. С. Полиция будущего. -М., 2018. с. 111.
5. Соколова Н. А. Международно-правовые проблемы управления в сфере охраны окружающей среды. М., 2010. С. 214-269.
6. Узақова Г.Ш. Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий тартиби. 12.00.06- юридик фанлар доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун тайёрлаган диссертация автореферати. -Т:,2021
7. Takhirovich, I. O. (2023). IMPACT OF URBANIZATION AND ECOLOGICAL FACTOR ON CRIME. Conferencea, 97-99.